

Arhivaalide
mikro- ja makromaailm
konservaatori pilgu läbi

Noora aatriumis 17. maist 6. juunini 2019

Millest on tehtud arhivaalid?

Millised on need arhivaalide koostismaterjalid, mida igapäevaselt hoiavad käes nii arhivaarid, konservaatorid kui ka uurijad?

Millist infot sisaldab üks dokument peale olulise sisulise teksti?

Keegi on valmistanud paberi, tindi, köitnud raamatu, kirjutanud dokumendi, hoidnud seda erinevates tingimustes, dokumendile on oma lisa andnud hallitus, putukad või tolmu. Pärast arhiivi jõudmist on dokumendiga tegelenud arhivaarid, konservaatorid, digiteerijad, säilitajad ja vajadusel materjaliteadlased. Ühesõnaga, faktorite hulk, mis arhivaali koostist või väljanägemist mõjutada võivad, on suur. Eri huvigrupid näevad arhivaali oma vaatenurga alt ja see ongi normaalne. See näitus tutvustab, millise pilgu läbi näevad arhivaale konservaatorid ja säilitajad ning kuidas on nende töö mõjutanud arhivaalide elukäiku läbi aja.

Arhiivis leidub kõige rohkem paberarhivaale ja seetõttu on ka näitusel peaaegu paberil ja tindil, nende koostisel, valmistamisel, konserveerimisel, digimiseks ettevalmistamisel ja säilitamisel.

Näitusel on väljas kuus vitriini, mis kajastavad eri teemasid.

1. Paber, selle koostis ja tootmine Eestis.
2. Tindid, nende koostis ja valmistamine Eestis.
3. Kopeerraamatud.
4. Arhivaalidega tehtud uuringud.
5. Konserveerimine. Parandusmaterjalid läbi aja.
6. Vallavalitsuste arhivaalide ettevalmistamine digimiseks.

Huvilistel on võimalik tutvuda konserveerimisalaste lisamaterjalidega: konserveerimisprotokollidega, tudengite lõputöödega digimiseks ettevalmistamise teemal.

Mis on peidus seal, kus inimsilm ei seleta?

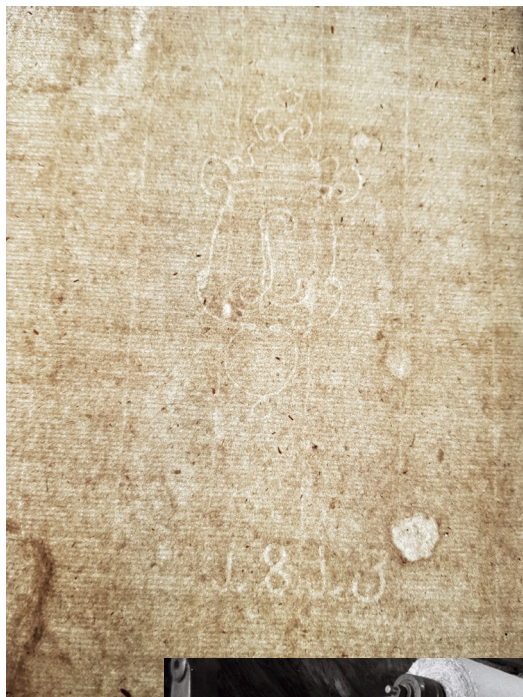
Kus lõpeb teadus ja kus algab kunst?

Mikroskoop on oluline abivahend konservaatoreile uuringute läbiviimisel, kuid võib pakkuda lisaväärtusena ka kunstilist elamust. Pildigalerii annab näitusele juurde värvi ja kunstilist mõõdet.

Ei ole võimalik ühe näitusega hõlmata arhivaalide kõiki koostismaterjale ja konserveerimisega seotud nüansse, sest pilt on liiga kirju ja mitmekesine. Seekord on toodud välja vaid osa põnevast maailmast. Arhiivi varasalv on oma mitmekülsuselt lõputu ning ainekub veel paljude näituste korraldamiseks. Südamlik tänu kõigile kolleegidele, kes aitasid kaasa näituse valmimisele. Sisukaid elamusi ning äratundmis- ja avastamisrõõmu!

Näituse koostas Jaan Lehtaru
ja toimetas Helina Tamman

Näituse kesksel kohal on paber, arhivaalide peamine infokandja. Paberi valmistamise ajalugu on pikk ja väärikas. Lisaks välismaist päritolu paberile leidub arhiivis ka Eestis asunud paberivabrikute toodangut. Rápina, Tallinna, Pärnu ja Kehra paberi- ja tselluloosivabrikud on neist tähtsamad.

Rápina paber aastast 1813

Rápina paberivalmistamise
masin 1870. aastatest.
Foto Ü. Vatser, 1953

Infokandjal võib olla nii tindi kui ka pliatsiga kirjutatud tekste, jooniseid ja templijäljendeid, mis kõik kokku moodustavad meediumi. Aukartust äratav on Eestis tegutsenud väikeste keemiaettevõtete hulk, mis valmistasid erinevaid tinte: raudgallus-, aniliin-, alisariin- ja süsiniktinte. Tuntumad tootjad olid R. Behlingi tinditööstus, Saturn, AS Odor, Orto, Takema, AS Kemaks ja Flora.

Raudgallustindi pulbrist tindi valmistamise õpetus

Tartu Kemaksi
aniliintindi pudel

Eestis on valmistatud ka kopeertinte ning presskoopia tehnoloogial saadud koopiaid on köidetud kopeerraamatuiks, neid on rahvusarhiivis üle tuhande. Mõnedki neist on köidetud kohalike köitemeistrite juures. Kuulsamad olid Tartus tegutsenud Heinrich Laakmanni ja Carl Unger köitekoda.

Laakmanni trüki- ja köitekojas trükiti aastatel 1840–1880 üle kolmandiku eestikeelsest raamatutoodangust, samuti trükiti seal Eesti Postimeest. Aastal 1867 asutas H. Laakmann Tartus esimese eestikeelsete raamatute kaupluse.

Carl Unger firma tööd hinnati kõrgelt ka rahvusvahelisel tasandil. Unger töökojas said väljaõppe kümned hilisemad köitemeistrid, nende hulgas Eesti naha- ja köitekunsti suurkuju Eduard Taska. Näitusel on eksponeeritud ka C. Unger köitekoja koopiapress.

H. Laakmanni ja C. Unger köitekojas köidetud kopeerraamatud.
RA, EAA. 2548.1.1135; EAA.2548.1.1141

Arhivaalide konserveerimises on erinevatel keemilistel ja füüsilistel uurimismeetoditel oluline tähtsus. Uuringud aitavad konservaatoritel tundma õppida materjalide struktuuri, koostist, kahjustusi ja valida sobivad konserveerimismeetodid ning säilitusümbrised.

Pragunenud lakikihiga kaetud kaardi konserveerimiseks olid vajalikud eelnevad uuringud, et määrata paberit kahjustama hakanud laki koostis. Aja jooksul vananenud lakk oli muutunud tumedaks, jäigaks, praguliseks ning hakanud kahjustama alusmaterjali, seetõttu oli tarvis see eemaldada. 2018. aastal Tartu ülikooli keemia instituudis läbi viidud gaaskromatograafia-massispektromeetria analüüsi tulemused näitasid, et tegemist on alküüdvaiguga. See teadmine aitas konservaatoritel valida sobilikku konserveerimismetoodikat.

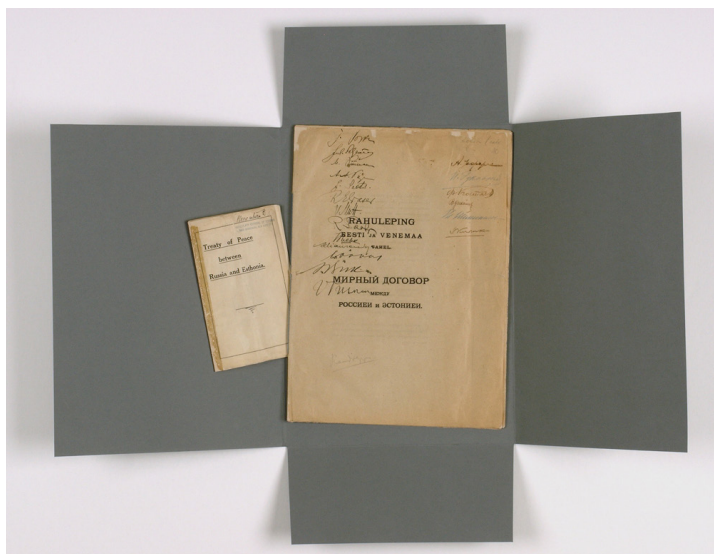

Lakikihiga kaetud kaart enne konserveerimist.

Mikrofotol on jälgitavad alusmaterjali kahjustused. RA, EAA.2072.2.11

Paber muutub vananedes happelisemaks, kollakaspruuniks ja rabe-daks. Probleemseks võib pidada 20. sajandi puidumassipaberil olevate arhivaalide säilimist. Nende materjalide happelisus on tulnud välja ka eri seisundiuuringute tulemustest. Selleks, et paber kauem säiliks, tuleb mõõta paberi happelisust ja vajadusel paberit pesta, et eemaldada sealt happelisi ühendeid, või neutraliseerida, s.t viia paberisse puhveraineid, nt kaltsiumkarbonaati. Arhivaalide paberi pH mõõtmine toimub kontakt-meetodil kasutades pH-meetrit (Metler-Toledo MP-120).

Näitena konservaatorite edukast tegevusest võib tuua Tartu rahulepingu delegatsiooniliikmete allkirjadega eksemplari ja rahulepingu ingliskeelse tõlke konserveerimise. Enne konserveerimist oli paberi pH = 4,4, pärast neutraliseerimist Bookkeeperi aerosooliga (neutraliseeriv aine MgO) pH = 7,8. Konserveeritud arhivaal asetati säilitamiseks arhiivipüsivast kartongist mappi. Selline töötlus ja säilitusümbris peaks kindlustama pikka aega selle tähtsa dokumendi säilimise.

Tartu rahuleping ja selle tõlge inglise keelde. RA, ERA.1608.2.17

Näitusel peatutakse ka rebaseplekkide analüüsil ja konserveerimisel, plastikalusel nõukogudeaegse plaani uuringutel ning Tartu Jaani kiriku skulptuuride värviproovide analüüsil.

Arhivaale on puhastatud, parandatud ja konserveeritud läbi aegade, et neid oleks võimalik kasutada ja pikaajaliselt säilitada. Kõik põlvkonnad on teinud seda omal parimal moel oma aja parimate kättesaadavate materjalidega, andes arhivaalidele kaasaegse väljanägemise. Järeldusi kasutatud materjalidest ja meetoditest võib tänapäeval teha mõnikord vaid arhivaalide paranduste põhjal.

Alates 1930ndatest on konserveerimisalane tegevus päris hästi dokumenteeritud. Riigi Keskarhiivi 1938–1939. aastate kuuaruannete järgi selgub, et tööks telliti ja kasutati regulaarselt igati kvaliteetseid materjale (Jaapani paberit, siidimarlit, liimina veega kergesti eemaldatavat jahukliistrit, erinevaid nahku ja kalinguri köitmistöödeks). Näitusel on välja toodud nii nõukogudeaegsed kui ka tänapäevased parandusmaterjalid koos kirjelduste ning parandatud arhivaalide näidistega.

Restaureeritud vanu kaarte ja käsikirju, 1940.
RA, EAA.661.1.807, l. 3

Konservaatorid valmistavad arhivaale ette digimiseks, 2019

Viimasel neljateistkümnel aastal on konservaatorite peamiseks tegevuseks kujunenud arhivaalide ettevalmistmine digimiseks. Dokumendipärandi digimise projekt «Jäägem eestlasteks, aga saagem ka eurooplasteks 2019–2020» hõlmab dokumente rahvusliku ärkamisaja ja omariikluse esimese perioodi vahelisest ajast (1860–1920). Üle-eestilise projekti eesmärk on digida ja veebipõhiselt kättesaadavaks teha 2 721 880 kujutist (rahvusarhiivist umbes 1,73 miljonit). Rahvusarhiivi materjalidest on digimiseks valitud vallavalitsuste fondides olevad materjalid. Peamiselt tähendavad konserveerimistööd puhastamist, sirutamist, vajadusel köitest lahtivõtmist, vanade paranduste eemaldamist, kahjustatud kohtade toestamist ja parandamist. Ettevalmistustöödele on konservaatoritele abiks kaasatud ka hoiuvaldkonna spetsialistid.

Ka selle rutiinsena tunduva tegevuse käigus on leitud arhivaalide vahelt nii mõndagi põnevat, mis väärib teistega jagamist!

Näituse koostamisel on kasutatud rohkelt arhiiviallikaid, kirjandust ja fotosid, mille viited on leitavad näituse vastava teemakäsitle juures.